

Joanna Żukowska-Kalita
DORADCA Sp. z o.o., Lublin

Symptomy oszustw w sprawozdaniach finansowych i ich identyfikacja w procesie badania sprawozdania finansowego przez biegłego rewidenta¹

Streszczenie

Ryzyko, że sprawozdanie finansowe przekazywane interesariuszom jest zniekształcone na skutek celowego działania kierownictwa lub pracowników badanej jednostki, jest szczególnie wysokie, gdy współlistnieją ze sobą: nacisk, możliwość i usprawiedliwienie popełnienia manipulacji danymi sprawozdawczymi. Dlatego też tak ważna jest rola biegłego rewidenta, który jako niezależny ekspert posiada wiedzę, doświadczenie i warsztat umożliwiający zidentyfikowanie zarówno celowych, jak i przypadkowych zniekształceń w sprawozdaniu finansowym. Wyrażenie niezależnej i obiektywnej opinii wraz z raportem z badania, potwierdzającym rzetelność danych w sprawozdaniu finansowym i spójność ich wyceny z przyjętymi zasadami rachunkowości, powoduje znaczący wzrost zaufania do danych w nim zawartych. Należy jednak pamiętać, że celem pracy biegłego rewidenta nie jest wykrywanie oszustw czy manipulacji; pomimo dołożenia przez niego wszelkiej staranności w trakcie badania część

¹ Mgr Joanna Żukowska-Kalita, biegły rewident, nr w rejestrze 11744, zastępca dyrektora Biura Badania Sprawozdań Finansowych i Innych Usług Biegłego Rewidenta, DORADCA Sp. z o.o., Lublin.

nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym może nie zostać wykryta, szczególnie gdy jest skutkiem zamierzonych, zaplanowanych i konsekwentnie realizowanych działań.

Słowa klucze: oszukańcza sprawozdawczość finansowa, zawłaszczenie majątku, wykrywanie oszustw, symptomy oszustw

Kody klasyfikacji JEL: M410, M420

1. Wprowadzenie

Wiarygodność informacji finansowych jest cechą coraz trudniej osiągalną ze względu na rosnącą złożoność transakcji i innych zdarzeń stanowiących przedmiot opisu w systemach rachunkowości przedsiębiorstw i instytucji. Poświadczanie wiarygodności informacji przedstawianych w sprawozdaniach finansowych, a także innych informacji finansowych przez biegłych rewidentów jest warunkiem koniecznym, przesądzającym o użyteczności tych informacji dla podejmowania decyzji². Obok nadzoru i ładu korporacyjnego, badanie sprawozdań finansowych powinno być głównym czynnikiem działającym na rzecz wiarygodności sprawozdawczości finansowej, gdyż daje pewność co do prawdziwej kondycji finansowej uczestników życia gospodarczego. Rzetelność badania sprawozdań finansowych to klucz do przywrócenia pewności i zaufania do rynku³.

Zgodnie z wymogami polskiego prawa bilansowego, roczne sprawozdania finansowe wybranych podmiotów muszą podlegać badaniu przez biegłego rewidenta⁴. To, że sprawozdania finansowe podlegają badaniu, nie oznacza, że biegły rewident ma obowiązek zapewnić, że zbadane księgi rachunkowe są całkowicie wolne od zniekształceń. Oświadczając, że sprawozdanie finansowe daje rzetelny i jasny obraz, zgodnie z obowiązującymi jednostką ramami sprawozdawczości finansowej⁵, biegli rewidenci dają „wystarczającą pewność”, że sprawozdanie finansowe jako całość nie

² D. Krzywda, *Rola audytu finansowego w działalności przedsiębiorstw i instytucji*, w: *Audyt zewnętrzny sprawozdania finansowego a wiarygodność przedsiębiorstwa*, red. H. Żukowska, W. Janik, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 115.

³ *Zielona księga – Polityka badania sprawozdań finansowych: lekcje wyciągnięte z kryzysu*, KOM (2010) 561 wersja ostateczna, Bruksela 2010, s. 6.

⁴ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 1047, art. 64.

⁵ *Ibidem*, art. 65 ust. 1.

zawiera istotnych zniekształceń⁶, wynikających z oszustw lub błędów. Biegli rewidenty dążą zatem do ograniczenia, ale nie wyeliminowania ryzyka, że historyczne dane finansowe zawierają istotne zniekształcenia⁷.

Źródłem zniekształcenia sprawozdania finansowego są dwa rodzaje ryzyka: ryzyko biznesowe (gospodarcze) oraz ryzyko oszustwa. Celem pracy biegłego rewidenta jest zapewnienie użytkownikom sprawozdania finansowego, że obraz sytuacji majątkowej i finansowej przekazywany przez dane liczbowe oraz słowne zaprezentowane w sprawozdaniu finansowym, o którym wydawana jest opinia niezależnego biegłego rewidenta, jest rzetelny i prawdziwy (ang. *true and fair*)⁸. Doświadczenia kryzysów finansowych ostatniej dekady pokazują jednak, że zniekształcenie sprawozdań finansowych znacznie częściej wynika z celowego działania o charakterze oszustwa niż z przypadkowego lub niezamierzonego błędu.

Celem niniejszej publikacji jest usystematyzowanie pojęcia oszustw w rachunkowości i sprawozdawczości finansowej, przybliżenie głównych kategorii zniekształceń istotnych dla sprawozdań finansowych oraz omówienie okoliczności, które uprawdopodobniają wystąpienie oszustw w ewidencji księgowej, a w rezultacie – w sprawozdaniu finansowym. W artykule zaprezentowana została koncepcja tzw. trójkąta oszustw Cresseya⁹, definiująca czynniki sprzyjające wystąpieniu oszustw. Autorka zaprezentowała ponadto fragment warsztatu biegłego rewidenta – praktyka, który może stanowić wsparcie w identyfikowaniu symptomów wystąpienia oszustwa w sprawozdaniu finansowym. Artykuł wieńczy przybliżenie zagadnienia odpowiedzialności biegłego rewidenta za wykrywanie zniekształceń w sprawozdaniu finansowym wynikających z oszustwa, na gruncie aktualnie obowiązujących w Polsce przepisów w zakresie rewizji finansowej.

⁶ Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1 Ogólne zasady badania sprawozdań finansowych, Załącznik do uchwały Nr 1608/38/2010 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 16 lutego 2010 roku, punkt 10.

⁷ *Zielona księga...*, op.cit., s. 6.

⁸ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, art. 65 ust. 1.

⁹ Koncepcja D.E. Cresseya, za: D. Ambroziak, M. Maj, *Oszustwa i nieuczciwość w organizacjach*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 29.

2. Definicja i symptomy oszustw w sprawozdawczości finansowej. Rola biegłego rewidenta w identyfikacji zniekształceń wynikających z oszustw

2.1. Definicja, rodzaje i techniki ujmowania oszustw

Pojęcie oszustwa ma wiele definicji uwarunkowanych kontekstem zjawiska, w którym występuje. Definicja oszustwa może być sformułowana następująco: „oszustwo jest to każde zamierzone działanie lub zaniechanie działania tak zaprojektowane, aby zmylić innych, w rezultacie czego występuje ofiara, która ponosi stratę, oraz popełniający oszustwo, który osiąga korzyści”¹⁰.

Pojęcie „oszustwo” oznacza więc świadome wprowadzenie kogoś w błąd lub wykorzystanie czyjegoś błędu dla własnej korzyści. Mówiąc inaczej, jest to zamierzone działanie jednej lub więcej osób spośród kierownictwa, osób sprawujących nadzór nad jednostką, pracowników lub stron trzecich, wykorzystujących kłamstwa w celu uzyskania nieuzasadnionej lub niezgodnej z prawem korzyści¹¹.

Pojęcie oszustwa w rozumieniu prawa ma szerokie znaczenie, jednak biegły rewident zajmuje się tylko tymi oszustwami, które powodują istotne zniekształcenie sprawozdań finansowych. Dla biegłego rewidenta ważne są zatem dwa rodzaje umyślnych zniekształceń¹²:

- 1) zniekształcenia polegające na oszukańczej sprawozdawczości finansowej,
- 2) zniekształcenia wynikające z zawłaszczenia majątku (aktywów).

Oszustwo, w które jest zamieszany jeden bądź kilku członków kierownictwa lub osób sprawujących nadzór nad jednostką, określane jest mianem „oszustwa kierownictwa” (zasadniczo kategoria 1) powyżej). Oszustwa, w które są zamieszani jedynie pracownicy jednostki, określane są mianem „oszustw pracowniczych” (zasadniczo kategoria 2) powyżej). Na rysunku 1 przedstawiono charakterystykę i determinanty opisanych powyżej dwóch kategorii oszustw.

¹⁰ Zarządzanie ryzykiem oszustwa w toku działalności gospodarczej – przewodnik praktyczny, „Rachunkowość Budżetowa” 2009, nr 4/ (220), s. 1.

¹¹ Przewodnik stosowania Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej w badaniu małych i średnich jednostek, t. 2, Wskazówki praktyczne, Międzynarodowa Federacja Księgowych (IFAC), Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa 2013, s. 121.

¹² Krajowy Standard Rewizji Finansowej 240 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 240 (IAASB), Załącznik Nr 1.5 do Uchwały Nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 roku, paragraf 3.

Rysunek 1. Rodzaje i cechy oszustw kierownictwa (manipulacja sprawozdaniem finansowym) i oszustw pracowniczych (zawłaszczanie aktywów)

	Manipulacja sprawozdaniem finansowym		Zawłaszczenie aktywów	
	(ujawnienie wyższego/nniższego od rzeczywistego poziomu zysków)		(wykorzystanie aktywów podmiotu do celów osobistych)	
<i>Kto?</i>	Właściciele i kierownictwo	Pracownicy	Właściciele i kierownictwo	Pracownicy
<i>Dlaczego?</i>	<p>Korzyści osobiste (oszczędności podatkowe, sprzedaż przedsiębiorstwa po zawyżonej cenie lub wypłacenie premii)</p> <p>Uzasadnienie celu (utrzymanie się na rynku, ochrona stanowisk pracy, utrzymanie finansowania, służenie społeczności)</p>	<p>Korzyści osobiste (uzyskanie premii zależnej od wyników, ukrycie strat lub ukrycie kradzieży aktywów)</p>	<p>Korzyści osobiste lub chęć pomocy komuś w potrzebie</p>	<p>Korzyści osobiste lub chęć pomocy komuś w potrzebie</p>
<i>Jak?</i>	<p>Obejście kontroli wewnętrznej, nieprawdziwe/nieprawidłowe transakcje, zmowa, manipulacja w zasadach (polityce) rachunkowości, wykorzystanie słabości kontroli wewnętrznej</p>	<p>Nieprawdziwe lub nieprawidłowo rejestrowane transakcje, zmowa, manipulacja w zasadach (polityce) rachunkowości, wykorzystanie słabości kontroli wewnętrznej</p>	<p>Obejście kontroli wewnętrznej, kradzież zapasów lub aktywów, zmowa, wykorzystanie słabości kontroli wewnętrznej</p>	<p>Kradzież zapasów lub aktywów, zmowa, wykorzystanie słabości kontroli wewnętrznej</p>
<i>Jak wysokie kwoty?</i>	<p>Zwykle wysokie z powodu pozycji w jednostce i znajomości kontroli wewnętrznej</p>	<p>Często niższe jednostkowo, ale mogą się znacznie kumulować z czasem, jeżeli nie zostaną wykryte</p>	<p>Często wynikające z konkretnej potrzeby. Nawet jeżeli zaczyna się od niższych kwot, istnieje prawdopodobieństwo, że kwoty wzrosną, jeżeli oszustwo nie zostanie szybko wykryte</p>	<p>Często wynikające z konkretnej potrzeby. Początkowo niskie, ale istnieje prawdopodobieństwo, że kwoty wzrosną, jeśli oszustwo nie zostanie szybko wykryte</p>

Źródło: Przewodnik stosowania Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej w badaniu małych i średnich jednostek, t. 2, Wskazówki praktyczne, wyd. 3, Międzynarodowa Federacja Księgowych IFAC, KIBR, Warszawa 2013, s. 91.

W przypadku obu powyżej opisanych typów oszustw może występować zmowa w ramach jednostki lub z udziałem stron trzecich spoza jednostki¹³.

Oszukańcza sprawozdawczość finansowa często wiąże się z obchodzeniem przez kierownictwo kontroli wewnętrznych, które w innych aspektach wydają się działać skutecznie. Oszustwo może być dokonane przez kierownictwo przy zastosowaniu następujących technik¹⁴:

- rejestrowania fikcyjnych zapisów w księdze głównej w szczególności w czasie bliskim końca roku obrotowego, aby w ten sposób manipulować wynikami operacyjnymi lub z zamiarem osiągnięcia innych celów,
- pomijania, ujmowania z wyprzedzeniem lub opóźnieniem zdarzeń i transakcji w trakcie okresu obrotowego,
- ukrywania lub nieujawniania faktów, które mogłyby wpływać na kwoty ujęte w sprawozdaniu finansowym,
- uczestniczenia w złożonych transakcjach, których struktura prowadzi do błędnego przedstawienia sytuacji finansowej i wyników działalności finansowej jednostki,
- zmieniania zapisów i warunków dotyczących znacznych i nietypowych transakcji.

Zawłaszczenie majątku polega na zawłaszczeniu aktywów należących do jednostki i jest często dokonywane przez pracowników, tym niemniej proceder taki może dotyczyć też kierownictwa, mającego zwykle więcej możliwości zatajenia zawłaszczenia aktywów w trudny do wykrycia sposób. Zawłaszczenie majątku może następować w różny sposób, w tym np. poprzez¹⁵:

- sprzeniewierzenie wpływów, np. zawłaszczanie wpływów z tytułu zapłat należności lub skierowania na osobiste konta bankowe spłat należności uprzednio odpisanych,
- kradzież rzeczowych środków lub własności intelektualnej, np. kradzież zapasów na własny użytek lub w celu sprzedaży, kradzież odpadów w celu ich odsprzedaży, zmowa z konkurentem, mająca na celu ujawnienie danych technologicznych w zamian za zapłatę,
- zmuszenie jednostki do zapłaty za towary lub usługi, które nie zostały otrzymane lub wykonane, np. płatności na rzecz fikcyjnych sprzedawców, łapówki przekazywane przedstawicielom jednostki ds. zakupu w zamian za obniżenie cen, płatności na rzecz fikcyjnych pracowników.

¹³ *Przewodnik...*, op.cit., s. 121.

¹⁴ Krajowy Standard Rewizji Finansowej 240..., op.cit., paragraf A4.

¹⁵ *Ibidem*, paragraf A5.

Zawłaszczeniu majątku towarzyszy fałszywa lub wprowadzająca w błąd ewidencja księgową oraz dokumentacja mająca ukryć fakt braku majątku lub też fakt, że majątek został przyjęty jako zabezpieczenie bez właściwej autoryzacji.

2.2. Warunki sprzyjające zaistnieniu oszustw – tzw. trójkąt oszustw Cresseya; symptomy oszustw

Pionierem w badaniach nad oszukańczą rachunkowością był amerykański kryminolog E.T. Sutherland, który jako pierwszy w 1939 r. użył określenia „przestępstwa białych kołnierzyków”. Prowadził on badania nad nadużyciami na szkodę akcjonariuszy, których dopuszczali się dyrektorzy finansowi. Kontynuatorem pracy nad oszukańczą sprawozdawczością był D.E. Cressey, który opracował koncepcję wyjaśniającą istotę nadużyć finansowych, znaną jako koncepcja tzw. trójkąta oszustw¹⁶. Trójkąt obrazuje trzy czynniki, których równoczesne zaistnienie niemalże gwarantuje wystąpienie oszustwa (rysunek 2). Aby do niego doszło, musi wystąpić okazja (możliwość). Kolejnym koniecznym bodźcem jest presja (naciski). Trzecim elementem determinującym zaistnienie oszustwa jest samousprawiedliwienie (usprawiedliwienie). Jeżeli ktoś jest skłonny do samousprawiedliwienia i odczuwa presję, lecz nie ma okazji do oszustwa, to do oszustwa z dużym prawdopodobieństwem nie dojdzie. Podobnie – jeśli ktoś ma okazję (jest presja), lecz moralność nie pozwala mu na dokonanie oszustwa (brak samousprawiedliwienia) – to również najprawdopodobniej do oszustwa nie dojdzie¹⁷.

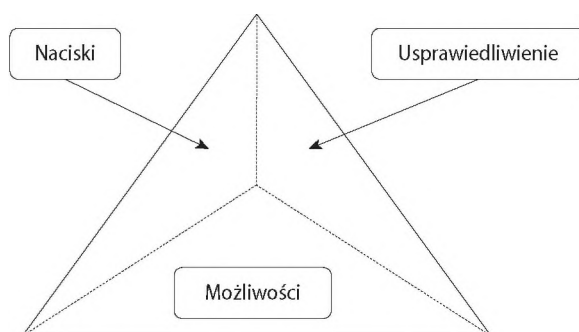
Na przykład przedsiębiorca działający w branży budowlanej może być poproszony o znaczącą rozbudowę domu kolegi pod warunkiem, że będzie to transakcja płatna gotówką bez żadnych dokumentów (faktury sprzedaży). Jeśli zaistnieją trzy warunki opisane powyżej, ryzyko wystąpienia oszustwa jest bardzo wysokie. Naciski/presja na przedsiębiorcę mogłyby polegać na możliwości obniżenia podatków, które musiałby on zapłacić w przypadku zaewidencjonowania transakcji w księgach rachunkowych. Możliwość oznacza omińnięcie kontroli wewnętrznej w zakresie uznawania przychodu i niezarejestrowanie przychodu ze sprzedaży w księgach rachunkowych. Usprawiedliwienie to przekonanie przedsiębiorcy, że płaci on za

¹⁶ A. Staszek, *Historia rachunkowości – jednej z najstarszych dyscyplin ekonomicznych*, Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie 2014, 1(925) s. 134–135.

¹⁷ Ibidem, s. 134–135.

wysokie podatki. Jeżeli którykolwiek z tych trzech warunków nie jest spełniony, nieudokumentowana i niezawidencjonowana sprzedaż za gotówkę prawdopodobnie nie będzie miała miejsca¹⁸.

Rysunek 2. Trójkąt oszustw Cresseya



Źródło: jak pod rys. 1, s. 91.

Na rysunkach 3 i 4 przedstawione zostały odrębnie przykłady czynników ryzyka, wskazujące na zwiększone prawdopodobieństwo wystąpienia opisanych wcześniej dwóch rodzajów oszustw, będących przedmiotem zainteresowania biegłego rewidenta, tj.:

- oszukańczej sprawozdawczości finansowej (rysunek 3),
- zawłaszczenia majątku (rysunek 4).

Rysunek 3. Czynniki ryzyka związane ze zniekształceniami spowodowanymi oszukańczą sprawozdawczością finansową

Zachęty/Naciski	<ul style="list-style-type: none"> • Stabilność finansowa lub rentowność są zagrożone przez warunki ekonomiczne, branżowe lub operacyjne jednostki (np. duża konkurencja lub nasycenie rynku w połączeniu ze zmniejszaniem się marż); • Nadmierne naciski wywierane na kierownictwo, aby sprostało wymogom lub oczekiwaniom stron trzecich (np. oczekiwania co do osiągnięcia poziomu rentowności lub innych zgodnych z trendami wskaźników, postrzegany lub faktyczny negatywny wpływ wykazywanych słabych wyników finansowych na ważne transakcje będące w toku); • Nadmierne naciski wywierane na kierownictwo lub personel operacyjny, aby zrealizował cele finansowe ustalone przez osoby sprawujące nadzór, w tym cele dotyczące sprzedaży lub rentowności, z którymi wiążą się określone formy zachęty.
-----------------	---

¹⁸ Przewodnik..., op.cit., s. 123.

Możliwości	<ul style="list-style-type: none"> • Rodzaj branży lub działalności operacyjnej jednostki stwarza możliwość angażowania się w oszukańczą sprawozdawczość finansową, która może wynikać ze znaczących transakcji z podmiotami powiązаныmi, które nie mieszczą się w zakresie zwykłej działalności gospodarczej lub z podmiotami powiązаныmi, które nie są badane, znaczących, nietypowych lub wysoce złożonych transakcji, wyceny aktywów, zobowiązań, przychodów i kosztów na podstawie znaczących szacunków; • Nadzór ze strony kierownictwa jest nieskuteczny; • Skomplikowana lub niestabilna struktura organizacyjna; • Elementy kontroli wewnętrznej są niedoskonałe (np. nieskuteczny system księgowy i informatyczny).
Postawy/Usprawiedliwienia	<ul style="list-style-type: none"> • Nieskuteczne przekazywanie, wdrażanie, wspieranie albo egzekwowanie wartości lub zasad etyki przez kierownictwo; • Członkowie kierownictwa, niezwiązani organizacyjnie z zagadnieniami finansowymi, nader aktywnie uczestniczą lub angażują się w wybór zasad rachunkowości lub dokonywanie szacunków znaczących kwotowo; • Właściciel – kierownik nie odróżnia transakcji prywatnych od firmowych; • W interesie kierownictwa leży stosowanie nielegalnych środków służących zmniejszeniu wykazywanych zysków ze względów podatkowych; • Powtarzające się usiłowania kierownictwa zmierzające do tego, aby marginalne lub nieodpowiednie księgowania usprawiedliwić na podstawie kryterium istotności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Krajowy Standard Rewizji Finansowej 240 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 240 (IAASB), Załącznik nr 1.

Rysunek 4. Czynniki ryzyka związane ze zniekształceniami spowodowanymi zawłaszczeniem majątku

Zachęty/Naciski	<ul style="list-style-type: none"> • Osobiste zobowiązania finansowe mogą prowadzić do wywierania nacisków na kierownictwo lub na pracowników mających dostęp do gotówki lub innego rodzaju majątku narażonego na zawłaszczenie; • Negatywne związki pomiędzy jednostką a pracownikami posiadającymi dostęp do gotówki lub innych aktywów podatnych na kradzież mogą zachęcać tych pracowników do zawłaszczenia tych aktywów (np. znane lub przewidywane w przyszłości zwolnienia pracowników, znane lub przewidywane zmiany w programach wynagrodzeń lub świadczeń na rzecz pracowników, wynagrodzenia lub inne świadczenia niezgodne z oczekiwaniami).
Możliwości	<p>Niektóre okoliczności mogą zwiększyć podatność majątku na zawłaszczenie:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) występują znaczące środki gotówkowe płatne na żądanie oraz przetwarzane, b) występują zapasy w małej ilości, ale o wysokiej wartości lub na które jest duże zapotrzebowanie, c) aktywa, jak np. obligacje, diamenty lub podzespoły komputerowe, są łatwo wymienne, d) środki trwale niewielkich rozmiarów przeznaczone do obrotu lub co do których nie ma jasności, kto jest ich właścicielem. <p>Nieodpowiednia kontrola wewnętrzna nad aktywami może zwiększyć podatność na ich zawłaszczenie:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) nieodpowiedni nadzór nad wydatkami kierownictwa (np. podróże służbowe), b) nieodpowiedni system autoryzacji i zatwierdzania transakcji, c) niewłaściwe kontrole dostępu do zautomatyzowanych danych, w tym kontrole i przeglądy rejestrów zdarzeń w systemie komputerowym.

- Lekceważenie potrzeby nadzoru lub zmniejszenia ryzyka związanego z zawłaszczeniem aktywów;
- Lekceważenie znaczenia kontroli wewnętrznej nad zawłaszczeniem aktywów, które przejawia się w obchodzeniu dotychczasowych kontroli lub w niepodejmowaniu czynności zaradczych w związku ze znanymi usterkami kontroli wewnętrznej;
- Zachowanie wskazujące na niezadowolenie z jednostki lub sposobu traktowania przez nią pracowników;
- Zmiany sposobu zachowania lub stylu życia, co może wskazywać na zawłaszczenie aktywów;
- Przyzwolenie na drobne kradzieże.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Krajowy Standard Rewizji Finansowej 240 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 240 (IA ASB), Załącznik nr 1.

Dla każdego z analizowanych kategorii oszustw czynniki ryzyka zostały dodatkowo sklasyfikowane na podstawie trzech warunków opisanych w tzw. trójkącie oszustw.

W praktyce gospodarczej niektóre z czynników ryzyka oszustwa wynikające z oszukańczej sprawozdawczości finansowej mogą także występować w związku ze zniekształceniami będącymi skutkiem zawłaszczenia majątku.

Analiza czynników ryzyka opisanych na powyższych rysunkach umożliwia identyfikację obszarów możliwego zniekształcenia sprawozdania finansowego i pozwala biegłemu rewidentowi efektywnie zaprojektować procedury badania ukierunkowane na identyfikację ewentualnych manipulacji w sprawozdaniu finansowym.

2.3. Identyfikacja oszustw w procesie badania sprawozdania finansowego przez biegłego rewidenta

Zasady przeprowadzania badania sprawozdania finansowego przez biegłych rewidentów zostały określone w krajowych standardach rewizji finansowej (KSRF). W zakresie niektórych firm audytorskich aktualnie obowiązującym standardem jest Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1 „Ogólne zasady badania sprawozdań finansowych” będący załącznikiem do Uchwały Krajowej Rady Biegłych Rewidentów nr 1608/38/2010 z dnia 16 lutego 2010 r. W dniu 10 lutego 2015 r. Krajowa Rada Biegłych Rewidentów podjęła uchwałę nr 2783/52/2015 w sprawie nowych tekstów krajowych standardów rewizji finansowej w brzmieniu Międzynarodowych Standardów Badania. Zgodnie z paragrafem 5 tej uchwały:

- 1) w przypadku podmiotów uprawnionych do badania sprawozdań finansowych wykonujących badania lub przeglądy sprawozdań finansowych jednostek

zainteresowania publicznego¹⁹ – nowe standardy rewizji mają zastosowanie do badania i przeglądów sprawozdań finansowych sporządzonych za okresy kończące się dnia 31 grudnia 2016 roku i później;

- 2) w przypadku podmiotów uprawnionych do badania sprawozdań finansowych niewykonujących badania lub przeglądów sprawozdań finansowych jednostek zainteresowania publicznego – nowe standardy rewizji mają zastosowanie do badania i przeglądów sprawozdań finansowych sporządzonych za okresy kończące się dnia 31 grudnia 2017 roku i później.

Jednocześnie paragraf 6 Uchwały nr 2783/52/2015 przewiduje możliwość zastosowania KSRF w brzmieniu Międzynarodowych Standardów Badania za okresy wcześniejsze niż wskazane powyżej. Autorka niniejszego artykułu postanowiła więc w swoich rozważaniach oprzeć się na brzmieniu nowych regulacji, mając na uwadze, iż są one zdecydowanie bardziej rozbudowane niż dotychczas obowiązujące regulacje.

Rozważania dotyczące zagadnienia badania zniekształceń sprawozdania finansowego na skutek oszustwa porusza Krajowy Standard Rewizji Finansowej 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw” w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 240 (IAASB) stanowiący Załącznik Nr 1.5 do Uchwały Nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 roku.

2.3.1. Zawodowy sceptycyzm

Zgodnie z regulacjami Krajowego Standardu Rewizji Finansowej 200 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 200 (IAASB) „Ogólne cele niezależnego biegłego rewidenta oraz przeprowadzanie badania zgodnie z międzynarodowymi standardami badania” stanowiącego Załącznik Nr 1.1 do Uchwały Nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 roku, biegły rewident zachowuje zawodowy sceptycyzm przez okres całego badania sprawozdania finansowego, mając na uwadze możliwość wystąpienia istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, niezależnie od jego wcześniejszych doświadczeń związanych z jednostką, wskazujących na uczciwość kierownictwa i osób sprawujących nadzór.

¹⁹ Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. z 2016 r., poz. 1000, art. 2 pkt 4.

Zachowanie zawodowego sceptycyzmu wymaga stałego dociekania, czy uzyskane informacje oraz dowody badania wskazują na istnienie istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem czy też nie. Ze względu na cechy oszustwa, zachowanie przez biegłego rewidenta zawodowego sceptycyzmu jest szczególnie ważne przy rozważaniu ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem. Badanie sprawozdania finansowego rzadko kiedy obejmuje ocenę autentyczności dokumentów, a biegły rewident nie jest ani przeszkolony, ani nie oczekuje się od niego, aby był ekspertem w dziedzinie oceny autentyczności dokumentów²⁰.

2.3.2. Dyskusje w zespole wykonującym badanie

Krajowy Standard Rewizji Finansowej 315 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 315 (zmienionego) (IAASB) „Identyfikacja i ocena ryzyk istotnego zniekształcenia dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia” stanowiący Załącznik Nr 1.10 do Uchwały Nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 roku wymaga między innymi przeprowadzenia dyskusji wśród członków zespołu wykonującego badanie oraz ustalenia przez kluczowego biegłego rewidenta odpowiedzialnego za badanie, jakie sprawy należy zakomunikować członkom zespołu nieuczestniczącym w dyskusji²¹. W dyskusji zespołu badającego kładzie się szczególny nacisk na to, w jaki sposób i w którym miejscu sprawozdania finansowe jednostki mogą być podatne na ryzyko istotnego zniekształcenia w wyniku oszustwa, w tym na sposób, w jaki oszustwo mogłoby zostać popełnione.

Biegli rewidenci, zależnie od ich ról i pozycji w zespole realizującym badanie, mogą zidentyfikować czynniki ryzyka oszustwa związane z jednym lub więcej spośród elementów trójkąta oszustw. Jest jednak mniej prawdopodobne, że jedna osoba rozpozna wszystkie trzy uwarunkowania (możliwość, naciski, usprawiedliwienie) występujące razem. Z tego powodu ważne jest, aby zespół realizujący zlecenie omawiał wyniki pracy przez cały czas trwania zlecenia. W wypadku braku komunikacji każdemu z osobna członkowi zespołu realizującego badanie trudno jest dostrzec pełen obraz zaplanowanych działań oszukańczych. Bieżąca dyskusja zespołu badającego pozwala na połączenie różnych informacji tak, że możliwe jest

²⁰ Krajowy Standard Rewizji Finansowej 200 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 200... , paragraf A47.

²¹ Krajowy Standard Rewizji Finansowej 315 (zmieniony) w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 315 (zmienionego) ..., paragraf 10.

scalenie pozornie nieznaczących faktów w spójną całość²², ukazującą schemat funkcjonowania mechanizmu zaplanowanego oszustwa.

2.3.3. Rozpoznanie i ocena czynników ryzyka istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem

Zgodnie z Krajowym Standardem Rewizji Finansowej 315 (zmienionym) w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 315 (zmienionego) biegły rewident rozpoznaje i ocenia ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowane oszustwem:

- na poziomie sprawozdania finansowego,
- na poziomie stwierdzeń dotyczących grup transakcji, sald kont i ujawnianych informacji.

Rozpoznając i oceniając ryzyko istotnego zniekształcenia spowodowanego oszustwem, biegły rewident przeprowadza stosowne procedury, korzystając z narzędzi (procedur) badawczych, jak:

- zapytania (kwestionariusze, ankiety) do kierownictwa oraz personelu badanej jednostki,
- obserwacje (np. działania procesów w badanej jednostce, zachowań pracowników),
- analiza trendów w danych liczbowych,
- analiza zapisów w księgach rachunkowych.

W tabeli 1 przedstawiony został przykładowy zakres zagadnień, których analiza umożliwi zidentyfikowanie okoliczności wskazujących na podwyższone prawdopodobieństwo wystąpienia zniekształcenia sprawozdania finansowego na skutek oszustwa.

Tabela 1. Przykładowy kwestionariusz identyfikacji symptomów wskazujących na zniekształcenie sprawozdania finansowego na skutek oszustwa

I	Czynniki ryzyka oszustw związane z oszukańczą sprawozdawczością finansową
1	Czy z not objaśniających do sprawozdania wynika, że jednostka zmieniła w roku badanym zasady rachunkowości? Czy zmiana taka jest uzasadniona i zgodna z ramowymi założeniami sprawozdawczości finansowej oraz charakterem ekonomicznym zdarzeń gospodarczych?
2	Czy według wstępnie zgromadzonych informacji (zapytania, przeglądy analityczne) jednostka może ukrywać koszty: <ul style="list-style-type: none"> – odnosząc je na środki trwałe w budowie, – odnosząc je na rozliczenia międzyokresowe czynne, – stosując współczynniki korygujące amortyzację, – stosując zawyżoną wartość rezydualną środków trwałych etc.?

²² Przewodnik..., op.cit., s. 127.

cd. tab. 1

3	Czy jednostka poprawnie – przy zachowaniu zasady istotności – naliczyła odpisy aktualizacyjne wartości aktywów takich, jak: – środki trwałe (w tym w budowie), – należności, – zapasy, – aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego?
4	Czy etyka, zdolności, styl zarządzania i dotychczasowe osiągnięcia zarządu i kierownictwa spółki mogą sugerować podejmowanie działań w celu prowadzenia oszukańczej sprawozdawczości?
5	Czy według wstępnie zgromadzonych informacji (zapytania, przeglądy analityczne) zauważono sygnały świadczące o zawyżaniu sprzedaży w wyniku przedwczesnego ich ujmowania (daty wysyłki towarów, daty pokwitowań odbioru przez przewoźników)?
6	Czy spółka oferuje opusty cenowe i wydłuża terminy płatności, aby zachęcić klientów do wcześniejszych zamówień?
7	Czy w zawartych umowach lub w praktyce klienci mają prawo zwrotu towaru/wyrobu?
8	Czy w wyniku filtracji faktur natrafiono na istotne duże wielkości korekt sprzedaży lub duże ilości korekt o mniejszej wartości? Czy zdaniem biegłego ww. korekty były uzasadnione?
9	Czy w następnym roku po badaniu wystąpiły istotne korekty sprzedaży?
10	Czy w I półroczu roku badanego korekty sprzedaży występowały częściej niż w II półroczu?
11	Czy zidentyfikowano publikacje prasowe o jednostce na temat zaprzestania realizacji sprzedaży?
12	Czy jednostka powiązana jest ze spółkami cywilnymi, jawnymi, partnerskimi, przedsiębiorstwami prywatnymi – według uzyskanych wstępnie informacji – specjalnie oddzielonymi od jednostki badanej w celu uniknięcia konsolidacji, przy dokonywaniu różnorodnych transakcji gospodarczych?
13	Czy występuje sprzeczność pomiędzy danymi bilansu, rachunku zysków i strat, rachunku przepływów pieniężnych, zestawieniem zmian w kapitałach oraz sprawozdaniem zarządu?
II	Czynniki ryzyka oszustw związane z cechami kierownictwa i jego wpływem na środowisko kontroli
A	<i>Istnienie powodów do zaangażowania się kierownictwa w oszukańczą sprawozdawczość finansową</i>
1	Czy znacząca część wynagrodzenia kierownictwa zależy od nadmiernie ustalonych zadań dotyczących wyników działalności, sytuacji finansowej lub przepływów środków pieniężnych?
2	Czy występuje nadmierne zainteresowanie kierownictwa utrzymaniem bądź podwyższaniem giełdowych kursów akcji lub dążeniem do osiągnięcia zysków przy zastosowaniu niekonwencjonalnych zasad rachunkowości?
3	Czy występuje zobowiązanie się kierownictwa wobec analityków, kredytodawców i innych stron trzecich do realizacji wygórowanych lub nierealistycznych planów?
B	<i>Nieodpowiednie i niewłaściwe stanowisko kierownictwa wobec kontroli wewnętrznej i sprawozdawczości finansowej</i>
1	Czy stwierdzono brak skutecznej polityki informacyjnej oraz niepropagowanie zasad etyki obowiązujących w jednostce bądź też propagowanie nieodpowiednich wartości lub zasad etycznych?
2	Czy zidentyfikowano zdominowanie kierownictwa przez jedną osobę lub małą grupę osób przy jednoczesnym braku skutecznej kontroli ze strony osób sprawujących nadzór?

3	Czy zidentyfikowano brak nadzoru ze strony kierownictwa nad istotnymi kontrolami w jednostce?
4	Czy zaobserwowano wyznaczanie przez kierownictwo wobec pracowników nadmierne wygórowanych zadań finansowych?
5	Czy zaobserwowano lekceważenie przez kierownictwo organów regulacyjnych?
6	Czy zaobserwowano konsekwentne zatrudnianie przez kierownictwo niewłaściwie pracującego personelu księgowego, działów informatyki lub kontroli wewnętrznej?
C	<i>Nadmierne zaangażowanie członków kierownictwa organizacyjnie niezwiązanych z zagadnieniami finansowymi w zagadnienia polityki rachunkowości lub dokonywanie znaczących szacunków</i>
1	Czy zaobserwowano występowanie znaczącej rotacji członków kierownictwa, rad nadzorczych i Zarządu?
2	Czy zaobserwowano występowanie napiętych stosunków między kierownictwem a obecnym lub poprzednim biegłym rewidentem?
3	Czy zaobserwowano częste kontrowersje pomiędzy kierownictwem a poprzednim (lub obecnym) biegłym rewidentem, dotyczące zagadnień rachunkowości, badania i sprawozdawczości?
4	Czy stwierdzono występowanie w przeszłości przypadków naruszenia przez jednostkę prawa lub też występowanie zarzutów wobec jednostki i jej kierownictwa w zakresie oszustw i naruszenia prawa?
5	Czy w badanej jednostce występuje słaba lub nieefektywna struktura nadzoru właścicielskiego?
III	Czynniki ryzyka oszustwa związane z możliwością zawłaszczenia majątku
A	<i>Czynniki ryzyka wiążące się z podatnością majątku na zawłaszczenia</i>
1	Czy badana jednostka posiada znaczące ilości gotówki i przeprowadza dużą ilość operacji gotówkowych?
2	Czy stwierdzono posiadanie zapasów o specyficznych właściwościach, np. mała ilość zapasów o dużej wartości, na które jest duże zapotrzebowanie?
3	Czy stwierdzono posiadanie znaczącej ilości łatwo wymiernych aktywów?
4	Czy stwierdzono posiadanie specyficznych środków trwałych, np. o niewielkich rozmiarach przy łatwej zbywalności środków, co do których trudno ustalić, kto jest ich właścicielem?
B	<i>Czynniki ryzyka oszustwa dotyczące kontroli wewnętrznej</i>
1	Czy zidentyfikowano brak odpowiedniego nadzoru ze strony kierownictwa jednostki?
2	Czy zidentyfikowano brak odpowiednich procedur kontroli kandydatów ubiegających się o miejsce pracy, stwarzające dostęp do majątku narażonego na zawłaszczenie?
3	Czy zidentyfikowano niewłaściwą ewidencję majątku podatnego na zawłaszczenie?
4	Czy zidentyfikowano brak niezależnych kontroli lub odpowiedniego podziału obowiązków?
5	Czy zidentyfikowano brak odpowiednich kontroli przy przeprowadzaniu lub zatwierdzaniu transakcji?
6	Czy zaobserwowano nieodpowiednie zabezpieczenie gotówki, papierów wartościowych, środków trwałych?
7	Czy zaobserwowano nieodpowiednie i nieterminowe sporządzanie sprawozdań, raportów?
8	Czy zaobserwowano niewykorzystywanie urlopów przez osoby sprawujące kluczowe funkcje kontrolne?

cd. tab. 1

IV	Czynniki ryzyka oszustwa wiążące się z próbą oddziaływania na audytora/zespół badający
1	Czy następuje ustalanie przez kierownictwo jednostki nierealistycznych terminów zakończenia badania?
2	Czy występuje niechęć kierownictwa jednostki do przekazywania informacji stronom trzecim, np. bankom, urządnom?
3	Czy występowały przypadki ograniczenia przez kierownictwo zakresu badania?
4	Czy zidentyfikowano występowanie na kontach trudnych do zbadania wysokich kwot?
5	Czy zidentyfikowano tendencyjne stosowanie zasad rachunkowości?
6	Czy zidentyfikowano dostarczanie przez kierownictwo i pracowników sprzecznych oraz niewystarczających dowodów badania?
7	Czy zidentyfikowano niechętnie i opóźnione udzielanie informacji przeprowadzającym badanie?
8	Czy stwierdzono wstępowanie znaczących nieudokumentowanych transakcji?
9	Czy stwierdzono występowanie niekompletnych lub niewłaściwych istotnych zapisów księgowych?
10	Czy stwierdzono występowanie transakcji nietypowych co do rodzaju, wielkości lub złożoności, szczególnie pod koniec roku obrotowego?
11	Czy stwierdzono występowanie transakcji zatwierdzanych nieprawidłowo?
12	Czy stwierdzono występowanie znaczących niezgodnionych różnic pomiędzy ewidencją analityczną a syntetyczną oraz pomiędzy wynikami spisów z natury a saldami odpowiednich kont?
13	Czy stwierdzono występowanie niewłaściwej kontroli komputerowego przetwarzania danych?
14	Czy stwierdzono wystąpienie małej ilości potwierżeń sald rozrachunków lub braku potwierżeń sald z banków?
15	Czy stwierdzono istnienie dowodów zbyt wystawnego stylu życia kierownictwa i pracowników?
16	Czy stwierdzono istnienie nieuregulowanych od dłuższego czasu stanów należności?
17	Czy stwierdzono istnienie niezgodnionych sald kont przejściowych?
18	Czy w trakcie badania sprawozdania jednostki jednostka utrudniała/ograniczała pobieranie próby lub zakazała kopiowania dokumentacji?
19	Czy jednostka spowalniała pracę zespołu/biegłego rewidenta podczas badania sprawozdania? Jeśli „TAK” – czy biegły podejmował działania (dowody, pisma kierowane do zarządu lub rady nadzorczej, spotkania w celu omówienia problemu z głównym księgowym lub zarządem itp.)? Jeśli wystąpiły ww. okoliczności, to czy przeprowadzane rozmowy, pisma odniosły pożądany efekt?
20	Czy jednostka umożliwiała i nie przeszkadzała zespołowi biegłego w pozyskiwaniu kopii elektronicznych danych z systemu FK i ksiąg pomocniczych?
21	Czy pobrane dane z ksiąg systemu elektronicznego przy filtrowaniu i podsumowywaniu były zgodne z sumami wykazanymi w systemie FK, zestawieniem obrotów i sald?
V	Czynniki ryzyka oszustwa dotyczące działalności operacyjnej i stabilności finansowej (analiza dotyczyć powinna co najmniej 2 kolejnych lat obrotowych poprzedzających rok badany i danych wstępnej wersji sprawozdania finansowego otrzymanego do badania)
1	Czy wzrost należności wyprzedza sprzedaż (analiza udziału należności w wartości przychodów ze sprzedaży)?

2	Czy następuje nagle zmiana marż brutto wyrażonych w % (marża brutto ustalana jako różnica przychodów ze sprzedaży i kosztu własnego sprzedaży; następnie odnoszona do wielkości przychodów ze sprzedaży)?
3	Czy przepływy pieniężne z działalności operacyjnej odpowiadają wielkościom zysku operacyjnego?
4	Czy występuje zagadnienie zawyżania wartości zapasów (obniżając koszt własny; ustalenie udziału zapasów w przychodach ogółem oraz udziału zapasów w sumie bilansowej)?
5	Czy w wyniku analizy kosztów zauważono:
a	Wzrost wartości poszczególnych kosztów w stosunku do okresu poprzedniego w stopniu wyższym aniżeli przyrost sprzedaży?
b	Czy w sytuacji istotnych zmian w ww. okresie nastąpiła zmiana ścisłego kierownictwa jednostki?
6	Czy zachodzą niekorzystne tendencje w zakresie produktywności wartości maszyn i urządzeń w wyniku wykorzystania istotnego wzrostu inwestycji, które nie przynoszą odpowiedniego przyrostu sprzedaży (udział wartości bilansowej maszyn i urządzeń z grup 3–6 do przychodów ze sprzedaży)?
a	Czy wyjaśnienia kierownictwa w zakresie spadku produktywności maszyn oraz urządzeń są logiczne, wynikają z innych dowodów i czy zdaniem biegłego są prawdziwe?
7	Czy w nakładach inwestycyjnych zauważono występowanie istotnych wartości usług niematerialnych, ekspertyz itp.?
8	Czy zauważono sygnały zawyżania zysków przez nieodpowiednie wykorzystanie rezerw (w tym na restrukturyzację)? Wyliczenie udziału wartości rezerw w sumie bilansowej
9	Czy występują udzielone pożyczki na rzecz ścisłego kierownictwa – zarządu? Wyliczenie udziału wartości pożyczek udzielonych ścisłemu kierownictwu w należnościach ogółem
10	Czy w jednostce występuje niezdolność do wypracowania przepływów środków pieniężnych przy jednoczesnym wykazywaniu zysków i ich wroście?
11	Czy w jednostce występuje duża presja na zdobycie dodatkowych kapitałów niezbędnych do utrzymania dotychczasowego poziomu konkurencyjności w powiązaniu z sytuacją finansową?
12	Czy w jednostce występują wyceny istotnych pozycji aktywów, pasywów, przychodów lub kosztów w wartościach szacunkowych, przy czym szacunki oparte są na subiektywnych ocenach lub niepewnych danych?
13	Czy w jednostce występują znaczące transakcje z podmiotami powiązаныmi niezwiązane z normalną działalnością gospodarczą jednostki?
14	Czy w jednostce występują nietypowe lub wysoce złożone transakcje (szczególnie pod koniec roku), które nasuwają wątpliwości odnośnie do ich treści ekonomicznej?
15	Czy w jednostce występuje znacząca działalność jednostek zależnych bądź oddziałów lub też wykazywanie istotnych wielkości na kontach bankowych w krajach zaliczanych do rajów podatkowych bez wyraźnego uzasadnienia gospodarczego?
16	Czy występuje wyjątkowo szybki wzrost jednostki w porównaniu z innymi firmami z badanej branży?
17	Czy stwierdzono występowanie bardzo wysokiego zadłużenia, przy minimalnej zdolności terminowej spłaty zobowiązań?
18	Czy stwierdzono występowanie transakcji kapitałowych w toku (np. połączeń) w powiązaniu ze słabymi wynikami i negatywnym wpływem tych wyników na przebieg transakcji?
19	Czy stwierdzono słabą lub stale pogarszającą się sytuację finansową jednostki po osobistym zagwarantowaniu przez kierownictwo spłaty znaczących długów jednostki?

Źródło: opracowanie własne.

Kwestie rozważane przez biegłego rewidenta, wskazane w tabeli powyżej, są oceniane odpowiedziami *Tak*, *Nie* lub *Nie dotyczy*. Jednocześnie dla każdego pytania wskazana jest odpowiedź sugerowana (*Tak* lub *Nie*). W przypadku zgodności odpowiedzi sugerowanej z faktycznie udzieloną – dany obszar można uznać za „bezpieczny”. W przypadku rozbieżności pomiędzy odpowiedzią faktyczną a oczekiwaną biegły rewident zobowiązany jest rozszerzyć swoje rozważania nad daną kwestią, przeprowadzając dalsze procedury badania.

2.4. Odpowiedzialność biegłego rewidenta za badanie zagadnień zniekształcenia sprawozdania finansowego na skutek oszustwa

Odpowiedzialność za zapobieganie oszustwu oraz za jego wykrywanie spoczywa na kierownictwie jednostki oraz osobach sprawujących nadzór nad jednostką. Kierownictwo jednostki jest zobowiązane do tego, aby kłaść silny nacisk na zapobieganie oszustwom oraz na prowadzenie działań zniechęcających do popełnienia oszustwa. Działania te obejmują zobowiązanie do tworzenia kultury zarządzania jednostką opartej na zasadach uczciwości i etycznym postępowaniu, wzmocnionej poprzez aktywny monitoring realizowany przez osoby sprawujące nadzór²³. Funkcje nadzorcze osób sprawujących nadzór obejmują rozważanie możliwości obchodzenia kontroli przez kierownictwo lub innego rodzaju nieodpowiedniego wpływu na proces sprawozdawczości finansowej, jak np. wysiłków kierownictwa zmierzających do takiego kształtowania dochodów, aby wpływać na sposób postrzegania przez analityków wyników działalności jednostki i jej rentowności²⁴.

Biegły rewident, przeprowadzając badanie sprawozdania finansowego zgodnie ze standardami rewizji, jest odpowiedzialny za uzyskanie wystarczającej pewności, że sprawozdanie finansowe jako całość nie zawiera istotnego zniekształcenia, niezależnie od tego, czy zniekształcenie takie mogłoby być spowodowane oszustwem czy błędem. Uzyskując wystarczającą pewność, biegły rewident jest odpowiedzialny za zachowanie postawy zawodowego sceptycyzmu w trakcie całego badania oraz bieżące uwzględnianie możliwości obchodzenia kontroli wewnętrznej przez kierownictwo.

²³ Krajowy Standard Rewizji Finansowej 240 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 240..., paragrafy 4–8.

²⁴ Ibidem, paragrafy 4–8.

Ze względu na nieodłączne ograniczenia badania, występuje nieuniknione ryzyko, że niektóre istotne zniekształcenia sprawozdań finansowych nie zostaną wykryte, mimo że badanie zostało poprawnie zaplanowane i przeprowadzone zgodnie z regulacjami zawodowymi²⁵.

3. Podsumowanie

Manipulacja danymi zawartymi w sprawozdaniu finansowym ma zwykle na celu poprawę wizerunku przedsiębiorstwa, osiągnięcie korzyści majątkowych lub uniknięcie odpowiedzialności osób związanych z badaną jednostką. Globalizacja w połączeniu z liberalizacją i deregulacją oraz wzrost ryzyka w podejmowaniu decyzji gospodarczych, a zwłaszcza inwestycyjnych, powoduje tworzenie się warunków do występowania tego zjawiska w skali większej niż kiedykolwiek wcześniej²⁶. Część zniekształceń, jakie mogą wystąpić w sprawozdaniu finansowym, jest spowodowana błędami – tym powinna zapobiegać odpowiednio zaprojektowana i funkcjonująca kontrola wewnętrzna. Część jest jednak wynikiem zaplanowanego i świadomego działania osób bezpośrednio powiązanych z badaną jednostką (pracownicy, kierownictwo). Biegły rewident, przeprowadzający badanie sprawozdania finansowego zgodnie ze standardami rewizji finansowej, posiada warsztat pozwalający na zidentyfikowanie symptomów zniekształcenia sprawozdania finansowego na skutek oszustwa. Zadaniem biegłego rewidenta przeprowadzającego badanie sprawozdania finansowego nie jest oczywiście poszukiwanie możliwych nadużyć, błędów lub naruszeń prawa, niemniej zawodowy sceptycyzm powinien mu ułatwić rozpoznanie i właściwą ocenę prawdopodobieństwa popełnienia takich czynów w jednostce²⁷.

²⁵ Krajowy Standard Rewizji Finansowej 200 w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 200..., paragraf A51.

²⁶ W. Wąsowski, *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, wyd. 2 rozszerz., Difin, Warszawa 2010, s. 8.

²⁷ Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1..., op.cit., pkt 53.

Bibliografia

1. Ambroziak D., Maj M., *Oszustwa i nieuczciwość w organizacjach*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
2. *Audyty zewnętrzny sprawozdania finansowego a wiarygodność przedsiębiorstwa*, red. H. Żukowska, W. Janik, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
3. Krzywda D., *Rola audytu finansowego w działalności przedsiębiorstw i instytucji*, w: *Audyty zewnętrzny sprawozdania finansowego a wiarygodność przedsiębiorstwa*, red. H. Żukowska, W. Janik, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
4. *Przewodnik stosowania Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej w badaniu małych i średnich jednostek*, t. 2, *Wskazówki praktyczne*, Międzynarodowa Federacja Księgowych (IFAC), Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa 2013.
5. Staszek A., *Historia rachunkowości – jednej z najstarszych dyscyplin ekonomicznych*, Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie 2014, 1(925).
6. Uchwała Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 16 lutego 2010 r. nr 1608/38/2010.
7. Uchwała Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 r. nr 2783/52/2015 wraz z załącznikami.
8. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 1047.
9. Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. z 2016 r., poz. 1000 ze zm.
10. Wąsowski W., *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, wyd. 2 rozszerz., Difin, Warszawa 2010.
11. *Zarządzanie ryzykiem oszustwa w toku działalności gospodarczej – przewodnik praktyczny*, „Rachunkowość Budżetowa” 2009, nr 4/ (220).
12. *Zielona księga – Polityka badania sprawozdań finansowych: lekcje wyciągnięte z kryzysu*, KOM (2010) 561 wersja ostateczna, Bruksela 2010.

Symptoms of Fraud in Financial Statements, their Identification in the Course of Audit

Summary

The risk that financial statements presented to stakeholders deliberately deceive them as a result of intentional acts of the management or staff of an audited entity is especially high when there is performance pressure combined with opportunities of data fabrication that could be easily explained in the reports. That is why the role of a chartered auditor is crucial, because he/she as an independent expert brings in knowledge, experience and skills that help identify intentional and accidental misrepresentation in financial statements. An independent and objective opinion substantiated by the report from audit that confirms the reliability of data in the statements and their evaluation conducted in line with the rules of accounting increase trust in data included in them. Nevertheless, we need to bear in mind that the job of a chartered auditor does not consist in detecting fraud or manipulation and despite her/his best efforts and due diligence some irregularities in financial statements may remain undetected, especially when they result from intentional, planned and consistently delivered actions.

Keywords: fraudulent financial reporting, appropriation of assets, fraud detection, fraud symptoms
